

УКРАЇНА ЯК ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

Коряк В.І.,

*старший науковий співробітник Національної академії оборони України,
кандидат історичних наук, доцент*

Геостратегічне та геополітичне становище України як складника єдиного європейського простору визначає її місце в європейських справах, зумовлює вагомую роль Української держави у створенні нової архітектури загальноконтинентальних відносин та європейської безпеки в сучасних умовах. В історичному минулому в силу різних обставин Україна не могла зайняти в європейській спільноті відповідне місце.

Слід враховувати, що оцінка ролі нашої країни пов'язана з урахуванням викликів і загроз її національній безпеці, які надходять з міжнародного середовища. Вони існують як на глобальному, так і на регіональному рівнях.

Аналізуючи сучасні тенденції, вчені Дипломатичної Академії України зробили наступні висновки про загрози на глобальному рівні:

- зменшення конкурентноздатності української економіки внаслідок підвищення світових цін на енергоносії;
- поширення впливу транснаціональних корпорацій і груп, які послаблюють суверенітет країни;
- завезення в Україну небезпечних для життя людей високотоксичних радіоактивних і хімічних матеріалів і відходів хімічної, фармацевтичної та харчової промисловості;
- нелегальна міграція;
- захоплення національного інформаційного простору України іншими державами, культурна й релігійно-політична експансія.

На регіональному рівні до таких загроз та викликів національній безпеці належать:

- перетворення України на "буферну зону", що призведе до втрати нею статусу середньої європейської держави;
- втрата динамічного поступу на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції;
- погіршення міжнародного іміджу й позицій України на міжнародній арені;
- намагання Росії повернути собі статус великої держави як одного з впливових центрів багатополярного світу за рахунок реінтеграції країн пострадянського простору, зокрема України, що породжує в українсько-російських відносинах цілий комплекс викликів і загроз національній безпеці України.

Суттєвий вплив на реалізацію національних інтересів і зовнішньополітичних пріоритетів бу-

дуть здійснювати загальні тенденції і особливості розвитку сучасного світового політичного процесу. Україна не зможе залишатися осторонь процесів глобалізації і регіоналізації, міжнародних конфліктів, що розгортаються в різних куточках планети.

На міжнародній конференції з проблем зовнішньої політики України, яка відбулась у листопаді 2006 року в Києві, визначалось, що до *національних пріоритетів і стратегічних цілей України* слід віднести:

- формування навколо України безпечного міжнародного середовища, зміцнення системи колективної безпеки на європейському і трансатлантичному просторах, розвиток співпраці у глобальному й регіональному вимірах;
- захист і підтримка українських громадян та їх інтересів за кордоном;
- забезпечення Україні належного місця у глобальному поділі праці, гармонійне входження української економіки у світову економічну систему, зокрема через приєднання до СОТ;
- інтеграція до європейських та євроатлантичних структур і приєднання України до європейської та євроатлантичної системи безпеки;
- розвиток партнерських відносин з Російською Федерацією на основі прагматизму, відкритості і взаємовигідної співпраці;
- розвиток пріоритетних напрямків участі України в регіональних структурах, ґрунтуючись на основних пріоритетах європейської та євроатлантичної інтеграції;
- розвиток двосторонньої співпраці, зокрема зі стратегічними партнерами – США, країнами-сусідами;
- участь у заходах з підтримки міжнародного миру та безпеки, насамперед щодо нерозповсюдження зброї масового ураження, протидії міжнародному тероризму, транснаціональній організованій злочинності, відмиванню "брудних" коштів, торгівлі людьми, наркобізнесу.

Таким чином, враховуючи, що сучасний процес світового розвитку після "холодної війни" не став більш стабільним, прогнозованим і мирним, що на зміну старим протиріччям і суперечностям прийшли нові, практична зовнішньополітична діяльність будь-якої держави не може бути плідною без усвідомлення усієї складності і суперечливості

сучасного міжнародного життя. Національні інтереси України в умовах сьогодення вимагають реалізації гармонійних відносин з іншими державами світу, сприйняття Української держави міжнародним товариством як свого повноцінного й рівноправного члена.

Важливим фактором впливу на зовнішньополітичну діяльність України є її геополітичне положення, унікальність якого зумовлена тим, що вона є серединною зоною Західно-Європейської і Східно-Європейської культури. Україна органічно ввібрала в себе впливи і першої і другої і, таким чином, є легітимним носієм двох культур і двох духовних і соціально-політичних традицій. Тому вона не може, так би мовити, дружити з однією стороною проти іншої, бо це буде дружба проти самої себе. Напевно, саме тому, Україна віками була розірваною між двома культурами, двома цивілізаціями, двома політичними режимами.

У сучасних умовах успіху досягають ті країни, які змогли на національному, субрегіональному, регіональному та глобальному рівнях адаптувати ефективно діючі в інших країнах моделі реалізації національних інтересів і гарантування національної безпеки.

Найбільш вдалим, на наш погляд, є піонерський досвід країн ЄС у розробці та розбудові системи безпеки на регіональному рівні. При цьому НАТО продовжує відігравати ключове значення в євроінтеграційних процесах Європи: як у формуванні у другій половині ХХ ст. нових відносин Франції й Німеччини, Туреччини та Греції, так і у сприянні просуванню демократичних цінностей в Іспанії та інших державах Європейського континенту.

Результатом розробки і впровадження євростандартів у всі сфери суспільного життя стало функціонування ЄЄ та НАТО і їх розширення на схід. І ця тенденція, незважаючи на окремі ізоляціоністські настрої, матиме позитивний розвиток, адже вона підпорядкована законам геополітики та геоekonomіки стосовно утворення розширеного європейського піку.

Сьогодні, коли йде процес формування єдиної Європи, історія дає Україні шанс бути рівноправною і повноправною європейською державою. Але це тільки шанс, і його треба реалізувати свідомою діяльністю. Конкретизуючи данну позицію, скористуємось аналітичними оцінками керівника Інституту трансформації суспільства О.Соскіна.

У 1991 р. відбувся розпад російсько-радянської імперії, яка останні 350 років існувала на Євразійському континенті. Відтак у цьому просторі постала низка нових незалежних держав, у тому числі Україна, якій вдалося мирним шляхом здобути, а вірніше, відновити свою незалежність.

Зовнішнє для України геополітичне та геоekonomічне середовище має два глобальні вектори розвитку. Перший – західний (на захід від Балто-Чорноморської осі), для якого сьогодні характерний активний процес створення об'єднаної Європи, представленій єдиними міжнародними організаціями різних аспектів діяльності. В економічному вимірі це Європейський Союз, члени якого орієнтовані на створення єдиного європейського ринку, єдиної європейської валюти та інших інструментів спільного розвитку, у військовому – НАТО і військові інтегральні європейські сили швидкого реагування, у політичному – Європарламент, Рада Європи, ОБСЄ та ін. Отже, можна стверджувати, що основні інтегральні процеси зі створення об'єднаної Європи невдовзі будуть завершені. Водночас низка нових країн увійде до ЄС. До цього слід додати, що сьогодні (і надалі) світовим гарантом миру й розвитку демократії виступають США, які відіграють величезну роль у поширенні інтеграційних процесів у європейському просторі. Тож, логічно, саме орієнтування на Захід – єдиний реально можливий сценарій розвитку, яким мала б керуватися українська влада, формуючи зовнішню і внутрішню політику нашої країни.

Другий вектор геополітичної та геоekonomічної реальності – східний (на схід від Балто-Чорноморської осі), що передбачає посилення впливів на Євразійському континенті. Центральне місце тут займає Російська Федерація. І від того, який варіант розвитку обере ця держава, багато в чому залежатиме майбутнє як країн регіону, і зокрема України, так і світового порядку загалом.

Росія нині декларує західну модель розвитку й фактично почала процес взаємодії з євроатлантичними структурами, реалізуючи свої національні інтереси. Якщо події розгортатимуться в зазначеному напрямі й теперішніми темпами, то, перше, Україна дуже швидко перетвориться в об'єкт цього процесу, а по-друге, в разі відсутності активних дій з нашої сторони виникне загроза для країни бути розірваною цими двома силами на дві частини. Західна Україна (Галичина та декілька інших регіонів) рухатимуться до західної цивілізації і НАТО, а східні регіони та Крим – до Росії. І тоді питання про те, чи повинна Україна розвиватись як європейська держава взагалі зійде з порядку денного.

Геополітична стратегія Російської Федерації стосовно України вибудовується дуже продумано. Наразі Росії значною мірою вже підпорядковано українське інформаційне та ідеологічне середовище, а тепер ставиться завдання захопити економічний простір і церковну сферу.

Російська економічна експансія на українські ринки вже досягла відчутних успіхів.

По-перше, сьогодні Росія майже цілковито володіє нафтопереробним комплексом України. Дві потужні російські нафтові компанії – ТНК та ЛУКОЙЛ контролюють нашу нафтопереробну галузь і встановлюють монопольно високі ціни на нафтопродукти, пояснюючи це подорожчанням бензину та дизпалива на світових ринках.

По-друге, Росія намагається підпорядковувати собі газотранспортну систему України.

Церковне питання також є дуже чутливим в українсько-російських відносинах. З боку Росії бачимо намагання зберегти та закріпити нинішню ситуацію, а саме функціонування в Україні російської православної церкви, що дозволяє впливати на свідомість і ментальність українського народу.

Унаслідок масованої експансії Росії в усі сфери нашого суспільного розвитку Україна із суб'єкта геополітичних та гео економічних відносин перетворюється на їх об'єкт. Тиск з боку Росії сьогодні настільки потужний, що дедалі частіше виникає занепокоєння, а чи зможемо ми взагалі втримати свою незалежність. Чого варті, скажімо, заява В.Путіна під час зустрічі з Д. Бушем, коли він сказав, що Україна - це навіть не держава, а також публічні виступи російських посадовців і політиків із загрозами та попередженнями відносно курсу України на інтеграцію в євроатлантичну спільноту.

У таких непростих умовах Україна дуже потребує органічного й сильного союзника, відносини з яким дозволили б нам сформувати новий баланс сил. Очевидно, що таким союзником може й повинен стати Північноатлантичний альянс, членство в якому дасть змогу Україні підвищити свій статус і роль у сучасному геополітичному просторі, коли наша країна стане елементом євроатлантичної системи. Розвиваючись у її рамках, Україна матиме більше можливостей для зміцнення національної безпеки держави, вияву своєї самобутності та впливу на перебіг подій у світі.

Покращення відносин України з Альянсом не призведе до погіршення її торговельних стосунків із Росією. Окрім того, російський ринок насправді не такий уже й великий, а нас і без членства в НАТО постійно витісняють з нього, застосовуючи різноманітні квоти, митні забори і примітивні ембарго на постачання українських товарів, які є більш конкурентоздатними, ніж російські.

Водночас, мільярдний російський ринок не можна порівняти з трильйонним євроатлантичним ринком. Велика ємність та можливості останнього роблять його більш привабливим для України. Вже сьогодні ми торгуємо з країнами, що входять до НАТО, з позитивним сальдо, і сукупний обсяг торгівлі з ними перевищує російський. Тож економічно проблема вибору між російським та

ринками країн євроатлантичного простору для нас не стоїть. Хоч, у принципі, краще було б вільно торгувати на обох ринках.

Вступ до НАТО не є панацеєю для України, оскільки не може вирішити всіх наших проблем. Так історично склалося, що Україна має унікальне геополітичне положення: вона розташована, по-перше, на межі двох цивілізацій – азіатсько-бореїнської і трансатлантичної, силові вектори яких ми увесь час відчуваємо, а по-друге, на перетині двох осей, а саме Захід-Схід (яка вже вичерпала себе) і Північ-Південь (розвиток якої є дуже перспективним, і він на часі). Тому наше майбутнє бачиться в побудові такої моделі розвитку, яка б передбачала входження України в євроатлантичну спільноту шляхом реалізації щонайменше двох-трьох пріоритетів, а саме: активна інтеграція в Балто-Чорноморську економічну систему, вступ до НАТО, набуття асоційованого членства в Європейському Союзі.

Аналіз ситуації в Україні та її позиціонування у міжнародному середовищі дозволяє стверджувати, що більше проблем на шляху до інтеграції з європейськими країнами як і більшість загроз її національній безпеці мають внутрішнє походження.

Слід підкреслити, що нові параметри розвитку України, національної безпеки в сучасних умовах пов'язані не тільки з урахуванням і реалізацією її геополітичних можливостей і подоланням негативних наслідків історичного минулого. На жаль, виникли перешкоди, породжені в умовах розвитку української державності в період незалежності. Узагальнюючою в цьому зв'язку можна вважати думку канцлера Австрії Вольфганга Шюселя. „Немає ніяких нездоланих перепон на шляху України до Європи, – зауважив він. Але ваша країна повинна чітко зрозуміти, що їй потрібно дуже багато змінити як у політиці, так і в суспільному житті”.

За роки після проголошення незалежності в нашій країні виникло ряд проблем, пов'язаних з особливостями політичних і соціально-економічних процесів, без вирішення яких неможливо розраховувати на зближення з сучасною демократичною Європою, її інституціями та системою безпеки.

По-перше, це постійне поглиблення і загострення суспільних суперечностей. Це відсутність чітко сформульованої національної ідеї і національних інтересів України і часом діаметрально протилежні позиції з цих питань у різних політичних сил, що представляють інтереси суспільства. Зрозуміло, що роздerta конфліктами Україна не потрібна ні Європі, ні самим українцям.

Українське суспільство до 2005 року, якщо використовувати критерії розвинутої демократії, перебувало в „переддемократичному” стані, який

відзначається не стабільністю, наявністю багатьох конфронтуючих тенденцій подолання яких і є найважливішим завданням сьогодення на шляху до європейської інтеграції, на шляху становлення держави як демократичної, правової, соціально-орієнтованої.

По-друге, це *специфіка політичного устрою*, що сформувався за період незалежності. Ряд дослідників називають такі його суттєві риси: не публічність влади; чужерідність, ізольованість існуючих інститутів громадянського суспільства; протиріччя між конституційним і реальним механізмом владних відносин; централізм, антирегіоналізм; неповноцінність виборів. Занадто централізована влада прагнула підпорядкувати собі і інститути громадського суспільства, обмежувала права громадян, свободу слова та інші людські свободи.

Деякі зміни після «помаранчевої революції» суттєво не вплинули на цей стан. Разом з тим додалися неузгодженості конституційного характеру в відносинах між гілками влади, що негативно впливає на життєдіяльність країни. В зв'язку з наявністю зазначених характеристик політичного устрою України робляться висновки про відсутність достатніх передумов для європейської ідентифікації.

По-третє, це *корупційність бюрократичного апарату*, відірваність інтересів бюрократів від реального життя й інтересів більшості населення України. Сам факт існування цього явища сприяв відчуженню громадян від влади і держави, знецінював демократично спрямовані гасла і програми. Невипадково, за матеріалами соціологічних досліджень 83% населення, навіть середнього достатку не вважали себе господарями держави.

По-четверте, це неефективність структурних реформ в економіці, відсутність умов для формування середнього класу, який в країнах Заходу являє собою стабілізуючий фактор розвитку. За даними Інституту Трансформації суспільства в нашій країні на одному полюсі невеличка частина населення (5%), що володіє величезною масою багатств і розкоші. На другому полюсі: 10% населення ті, хто обслуговує багатіїв і 25% так званий середній клас, представники якого отримують на місяць 1000-4000 гривень. На третьому полюсі знаходилися 60% населення України – це бідні люди. Для порівняння вкажемо на те, що мінімальна щомісячна заробітна плата в країнах Євросоюзу становить 800-1000 євро.

Результати соціологічних досліджень інституту Горшеніна «Ментальні основи вибору», опубліковані в березні 2008 року, свідчать, що в Україні сьогодні немає середнього класу. Тих, кого можна було б віднести до середнього класу за ознаками матеріальної забезпеченості, освіти та характеру

праці нараховується не більше 9%. Отже, в нашій країні склався такий тил соціальної структури, що робить її не конкурентоздатною в умовах технологічно-інформаційної революції.

Практично з усіх найважливіших соціальних показників світового цивілізаційного розвитку Україна перебуває на небезпечній межі. Вона посідає лише 67 місце із 102 в економічному розвитку, займає 43 місце за добробутом населення. Володіючи значними людськими й територіальними ресурсами, Україна займає лише 80-те місце у світі за показниками людського розвитку. Вкрай негативними є показники рівня здоров'я українського населення, його демографічні та інші життєво важливі характеристики.

По-п'яте, як відзначалось IV Всесвітнім форумом українців, загрозливих масштабів для демографічного становища України набула *зростаюча трудова міграція*. Українські трудові мігранти становлять понад 10% (близько 8 млн. осіб) від загальної кількості мігрантів у світі (близько 70 млн.) Україна набула статусу країни-донора, бо з неї поставляють світові, крім природних ресурсів, найцінніший національний ресурс-людей: від немовлят до дівчат на виданні, від різноробів до вчених. Тільки у зв'язку з виїздом науковців та висококваліфікованих спеціалістів, втрати України становлять понад 1 мільярд доларів США на рік.

До речі, ці показники соціального стану країни розглядаються в законі „Про основи національної безпеки України" в якості загроз національній безпеці у соціальній сфері. При цьому треба розуміти, що загрозу становлять не лише самі явища, а, насамперед, системні чинники, що їх обумовлюють. А це і неефективне впровадження державної соціальної політики, і невідповідність між визначеними соціальними пріоритетами та ходом реформування економіки країни, і недосконалість правової бази.

Важливо орієнтовними для нас можна вважати оцінки розвитку України надані в доповіді «Україна: оцінка 16 років незалежності», американським політологом Збігневим Бжежинським. «Країна страждає від повальної корупції, держава занадто часто намагалась втручатись в ринкові процеси. Україна не спромоглась посилити свою енергетичну безпеку», – робить акценти відомий аналітик.

Таким чином, перспектива приєднання України до європейської спільноти як рівноправного її члена пов'язана з необхідністю суттєвих змін в самій країні. Орієнтовною „планкою" розвитку країни в цьому напрямку може бути виконання ряду вимог, що висувуються відносно майбутніх членів Євросоюзу та членства в НАТО. Вимоги щодо

членства в ЄС відомі під назвою „копенгагенські критерії“. Вони були сформульовані Радою Євро-союзу в червні 1993 року на засіданні в Копенга-гені. Основними критеріями є:

- стабільність політичних установ, що гаран-тують демократію (політичні критерії). Кожна краї-на – кандидат має довести здатність захистити де-мократію і правову державу з середини, за реалі-зацію прав людини, захисту меншин.

- наявність конкурентоздатної ринкової економіки (економічні критерії);

- здатність взяти на себе зобов'язання, що впливають із членства в Євросоюзі (так звані членські критерії“).

Майбутні члени НАТО мають відповідати базо-вим принципам, втіленим у Північноатлантичному Договорі, таким як демократія, свобода особи, вер-ховенство права та іншим положенням, викладе-ним у статтях Договору.

В Україні робота по врахуванню цих критеріїв розпочалася, але велась не достатньо наполегли-во і цьому приділялась недостатня увага як влад-них чинників, так і громадськості і засобів масової інформації. В той же час за даними соціологічних опитувань близько 60% жителів України хочуть бачити Україну в складі Європейського Союзу.

Керівництвом держави зроблено ряд кро-ків на шляху інтеграції України до європейської та євроатлантичної спільноти.

Щоб зрозуміти стан і рівень відносин України з НАТО, слід розглянути етапи розвитку двосто-ронніх стосунків.

I. Етап становлення відносин між Україною і НАТО (1991-1996 рр.)

- початок відносин – пропозиція Альянсу краї-нам Центральної і Східної Європи щодо розвитку ді-алогу, консультацій і співробітництва (1991 рік); пер-ші контакти України з НАТО (лютий 1992 р. – перший візит Генсека НАТО до Києва, червень 1992 р. – візит Президента України Л. Кравчука до Брюсселя);

- приєднання України до Ради Північноатлан-тичного співробітництва (РПАС) (березень 1992 р.); підписання Україною Рамкового документа «Парт-нерство заради миру» (ПЗМ) і направлення керів-ництву НАТО Презентаційного документа про цілі України в ПЗМ;

- прийняття Індивідуальної програми парт-нерства (ІПМ) між Україною і НАТО (схвалено офі-ційно 14 вересня 1995 р.);

- приєднання України до Процесу планування й оцінки сил (ППОС) - 1995 р.;

- спільна заява України і НАТО про «розши-рення і поглиблення» відносин (кінець 1996 року).

II. Етап формування особливого партнерства між Україною і НАТО: (1996-2002рр.)

- підписання «Хартії про особливе партнерст-во між Україною і НАТО» (Мадрид, 9 липня 1997 р.);

- перша державна програма співробітництва України з НАТО на 1998-2000 роки; робота комісії Україна-НАТО (2 рази на рік);

- функціонування Спільної робочої групи (СРГ), започаткованої з метою виконання поло-жень хартії (механізм консультацій 19+1 – засідан-ня три-чотири рази на рік);

- початок діяльності місії України при НАТО (1997 р.) і відкриття Центру інформації і докумен-тації НАТО та Офісу зв'язку НАТО в Україні;

- визначення з боку НАТО особливого місця України в євроатлантичному просторі в Стратегіч-ній концепції НАТО в 1999 році;

- прийняття Державної програми співробітни-цтва України з НАТО на 2001-2004 рр. (28 січня 2001 р.) з метою виконання положень Хартії про особливе партнерство;

- підписання меморандуму «Про взаємопору-міння між Україною і НАТО з матеріально-технічного забезпечення і співробітництва» (юридична підстава для встановлення відносин між Україною і НАТО у сфері матеріально-технічного забезпечення);

- відкриття курсів підготовки офіцерів для ба-гатонаціональних штабів у Києві та започаткуван-ня «Міжнародного тижня НАТО» (2000 р.).

III. Етап активізації партнерських відно-син України з НАТО (2002-2004 рр.)

- рішення Ради Національної безпеки і обо-рони України (РНБОУ) - стратегія щодо НАТО від 23 травня 2002 р. і Указ Президента України Л. Куч-ми від 2 червня 2002 р. про введення в дію рішень-ня РНБОУ;

- введення механізму планування й розвитку Збройних Сил України (оборонного огляду);

- Празький саміт НАТО 22 листопада 2002 р. – обговорення шляхів подальшого розширення НАТО, ухвалення «Плану дій Україна-НАТО»;

- цільові плани дій Україна-НАТО на 2003, 2004, 2005 роки;

- затвердження Стратегічного оборонного бюлетеня на період до 2015 р. (червень 2004 р.), як підґрунтя для здійснення військової реформи в Україні відповідно до стандартів НАТО;

- підписання меморандуму про взаєморозу-міння в галузі військово-транспортної авіації (Вар-шава, 7 червня 2004 р.);

- затвердження Воєнної доктрини України (Указ Президента України Л. Кучми від 15 червня 2004 р.), в якій визначено вступ до НАТО як кінце-ву мету політики євроатлантичної інтеграції;

– Стамбульський саміт НАТО 28-29 червня 2004 р. – перспективи України (засідання комісії Україна-НАТО у форматі 26+1 – свідчення особливого статусу України; рішення запросити Україну разом з Росією до участі в антитерористичних морських патрулюваннях Середземного моря «Активні зусилля», як один із шляхів залучення нашої держави до нової міжнародної системи колективної безпеки).

IV. Інтенсифікований діалог між Україною і НАТО.

21 квітня 2005 року у Вільнюсі відбулося засідання Комісії Україна – НАТО на рівні міністрів закордонних справ, головним результатом якого стало рішення про запрошення України до **Інтенсифікованого діалогу з НАТО із питань набуття членства**. Він передбачає реалізацію програми широкомасштабних реформ у всіх сферах суспільно-політичного життя й має забезпечити подальше наближення нашої держави до стандартів Альянсу. Початок Інтенсифікованого діалогу між Україною та НАТО є важливим етапом на шляху України до повноправного вступу в Альянс.

Відносини України з Альянсом набувають принципово нового виміру – початку повномасштабної підготовки до членства в НАТО, яке забезпечить українському народу оптимальний варіант його безпеки в умовах нових викликів глобалізації та асиметричних загроз.

Інтенсифікований діалог між Україною і НАТО відбувається в межах Плану дій Україна – НАТО. Він охоплює увесь спектр політичних, військових, фінансових питань, а також питань безпеки, пов'язаних із можливим вступом України до НАТО. Це чіткий сигнал з боку країн-членів Альянсу про підтримку прагнень України інтегруватися до євроатлантичних структур.

У рамках Інтенсифікованого діалогу Україна спільно з НАТО визначає першочергові пріоритети, в яких здійснюється співпраця для втілення в життя необхідних реформ. Насамперед, йдеться про зміцнення демократичних інституцій в Україні, поглиблення політичного діалогу, активізацію реформ структур сектора безпеки й оборони, поліпшення інформаційного забезпечення громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України, подолання негативних наслідків соціально-економічних перетворень.

Успішна реалізація вказаних реформ наблизить Україну до побудови демократичної, правової, соціальної держави та дозволить приєднатися до Плану дій щодо розширення НАТО в найближчій перспективі.

Конкретним кроком стосовно цього є указ Президента України від 22 травня 2006 р., яким за-

тверджено Положення про Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО (як консультативний дорадчий орган при Президентові).

Напрямки співпраці України з НАТО.

НАТО і Україна співпрацюють у широкому діапазоні питань, як військового, оборонного, так і суто цивільного характеру. Серед них:

- оборонна реформа;
- боротьба з тероризмом;
- підтримання миру;
- планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру;
- забезпечення готовності до катастроф;
- політична співпраця з питань регіональної безпеки;
- військове співробітництво;
- наука й техніка.

Консультації відбуваються в рамках Комісії Україна-НАТО, заснованої відповідно до Хартії про Особливе партнерство 1997 року.

Реформування сектора оборони й безпеки, а також врегулювання наслідків цього процесу є ключовими пріоритетами для України, яка завершила проведення комплексного оборонного огляду. Офіс зв'язку НАТО допомагає Україні в реалізації реформ, спрямованих на зміцнення демократичного й цивільного контролю над збройними силами, поліпшення сумісності зі збройними силами країн НАТО і перетворення численного українського війська, що базується на системі призову, на професійну, меншу за розміром і мобільнішу армію.

Інші заходи співпраці:

– програми перепідготовки для військових офіцерів (вивчення іноземних мов, курси з управління в галузі планування оборони, людських ресурсів та оборонної конверсії);

– реструктуризація, скорочення й конверсія оборонної промисловості;

– навчання та підготовка щодо поліпшення оперативної сумісності української армії зі збройними силами країн НАТО;

– підготовка офіцерів Збройних Сил України. Так, українські офіцери старшої ланки регулярно беруть участь у курсах, що проводяться оборонним коледжем НАТО у Римі, а також школою НАТО в Німеччині.

Значна і суттєва допомога з боку НАТО надається Україні по перепідготовці звільнених у запас військових офіцерів до цивільної роботи. За скороченням 40 тис. військовослужбовців у 2004 році і подібними скороченнями у 2005 році Міністерством оборони плануються подальші скорочення 120 тис. військових і цивільних до 2011 року. Май-

же 25 % скороченого персоналу потребуватиме відповідної перепідготовки. Співробітництво України з НАТО у цьому питанні здійснюється за трьома основними напрямками:

1) програма перепідготовки, що передбачає мовну і спеціалізовану професійну підготовку для близько 200 колишніх військовослужбовців щорічно;

2) відповідна експертна допомога щодо розвитку програми адаптації військовослужбовців;

3) перепідготовка та адаптація 600 колишніх військовослужбовців у Центрі перепідготовки та адаптації (м. Хмельницький), що фінансується із залученням коштів Трастового фонду ПЗМ.

Задіяні Цільові фонди ПЗМ з метою надання Україні допомоги у подоланні проблем пов'язаних з великими обсягами надлишкових та застарілих боєприпасів. Розроблено і реалізується 2 проекти Трастового фонду ПЗМ.

Перший проект передбачав знешкодження протягом 2002-2003 рр. 400 тис. протипіхотних мін на хімічному виробництві у Донецьку. Це було першим кроком на шляху знищення запасів майже 7 млн. протипіхотних мін, що зберігаються в Україні. Другий проект, започаткований у 2005 році, має на меті знешкодження 133 тис. тонн звичайних боєприпасів, 1,5 млн. одиниць легкого озброєння. Цей проект триватиме приблизно 12 років, а його запланована вартість сягає близько 25 млн. євро.

Україна активно підтримує зусилля НАТО, спрямовані на зміцнення євроатлантичної безпеки. У рамках боротьби проти тероризму Україна відкрила свій повітряний простір для авіації союзників, задіяної у виконанні антитерористичної операції в Афганістані, й надала свою військово-транспортну авіацію для перевезення військ союзників.

Україна також надала війська для виконання місії з підтримання миру в Косово під егідою НАТО й мала другий за чисельністю контингент (1600 осіб) у очолюваній Польщею багатонаціональній дивізії в Іраку.

Ще один важливий аспект співробітництва Україна-НАТО пов'язаний з плануванням реагування на надзвичайні ситуації. Мова йде про ліквідацію наслідків катастроф і, зокрема, запобігання повеням з використанням механізму спільного планування та масштабних багатонаціональних навчань. НАТО вже тричі надала допомогу Україні у ліквідації наслідків повеней: у 1995, 1998 і 2001 роках.

У жовтні 2005 року Україна проводила навчання під назвою «Спільна допомога — 2005» із симуляцією умовних терористичних дій на підприємстві хімічної промисловості. Проведення цього

навчання дозволило українським фахівцям і групам з Управління наслідками катастроф з 11 країн-членів НАТО та країн-партнерів провести хімічну розвідку та заходи із знезараження, а також організувати тимчасову евакуацію місцевого населення. До участі в навчанні, яке проходило в Яворівському навчальному центрі поблизу Львова, залучалось близько 1000 осіб. Євроатлантичний центр координації реагувань на катастрофи спланував навчання разом з Україною та Організацією із заборони використання хімічної зброї. У навчанні також брав участь Відділ координації гуманітарних справ ООН.

Україна бере безпосередню участь у наукових програмах НАТО відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння стосовно співробітництва у науковій сфері та сфері навколишнього середовища підписаного в 1991 році. Україна стала другою після Росії в обсягах отримання наукових грантів на проведення досліджень. Передбачаються такі напрямки досліджень:

- у сфері інформаційних технологій;
- клітинної біології та біотехнології і нових матеріалів;
- раціональне використання природних ресурсів;
- проблемах навколишнього середовища, що постраждало внаслідок військової діяльності.

НАТО фінансувало низку проектів із питань створення інфраструктури для комп'ютерних мереж серед дослідницьких кіл України, а також організацію їх доступу до Інтернету.

Аналіз співпраці України з іншими європейськими організаціями і структурами безпеки можна узагальнити таким чином:

1. Україна є членом Ради Європи, приєдналась до відповідних договорів, що регламентують єдині правові підходи до міжнародних та внутрішніх питань розвитку європейських країн.

2. Україна стала першою країною на теренах СНД, що уклала „Угоду про партнерство та співробітництво" яка вступила в дію в 1998 році. У тому ж році „Стратегія інтеграції України в ЄС", розрахована до 2007 року, була затверджена Указом Президента України (11.06.1998 р.) і підтримана парламентом. Принципове значення має звернення Президента до Верховної Ради України: „Європейський вибір і концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2012 рр. У Законі України „Про основи національної безпеки України" від 19 червня 2003 року (ст. 6) утверджується, що „пріоритетами національних інтересів України є інтеграція України в євро-

пейський політичний, економічний, правовий простір та євроатлантичний безпековий простір".

Уточнений в лютому 2005 року План дій Україна – Європейський Союз в рамках європейської політики сусідства є важливим кроком у процесі євроінтеграції України. Україна та ЄС погодилися інтенсифікувати політичні, безпекові, економічні та культурні відносини, включаючи транскордонне співробітництво, та спільну відповідальність у запобіганні та врегулюванні конфліктів.

План дій охоплює часові рамки у три роки. Його імплементація сприятиме:

- подальшій інтеграції України до європейських економічних та політичних структур;
- наближення українського законодавства, норм і стандартів до законодавства ЄС;
- подальшій економічній інтеграції у напрямку Зони вільної торгівлі ЄС – Україна після вступу України до СОТ;
- розробці та реалізації стратегії та заходів, спрямованих на забезпечення економічного зростання та соціального зближення, зростання життєвого рівня та захисту навколишнього середовища.

План дій містить перелік пріоритетів, що мають важливе значення. Серед них особливу увагу приділяється:

- посиленню стабільності та ефективності органів, що забезпечують демократію та верховенство права;
- забезпеченню демократичного проведення парламентських виборів відповідності до стандартів ОБСЄ;
- забезпеченню поваги до свободи засобів масової інформації та свободи слова;
- посиленню співробітництва у сфері роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї;
- посиленню співробітництва з питань спільної сусідської та регіональної безпеки;
- вступу до СОТ;
- поступовій ліквідації обмежень та тарифних бар'єрів;
- покращенню інвестиційного клімату;
- податкової реформі;
- започаткуванню конструктивного діалогу зі спрощення візового режиму між Україною та ЄС та ін.

3. Розвитку інтеграційних процесів з ЄС сприяють активні двосторонні стосунки з провідними європейськими країнами, перш за все з Німеччиною, Австрією, а також з Польщею, Словаччиною, Литвою, Латвією, Естонією в обговоренні питань як зовнішньої, безпекової політики, так і трансформації українського суспільства, економіки України з урахуванням досвіду цих країн.

Відносини з інтегрованою Європою набувають для України все більшої актуальності у зв'язку з розширенням ЄС. Україна тепер має без посередній кордон з ЄС протяжністю близько 800 км.

Забезпечення стабільності та безпеки на спільному кордоні, на вільне пересування людей між Україною та ЄС є надзвичайно важливим для обох сторін. Але від історичного минулого Україна має в цьому відношенні серйозну проблему – це стан кордонів, не тільки їх зазначеність, а й характер функціонування. Кордони є не тільки історичним, символічним і соціально-комунікативним, але й безпековим чинником. У сучасному розумінні вони – не бар'єр між країною та зарубіжжям, а спосіб організації взаємин суспільства з навколишнім світом, фактор інтеграції держави в міжнародну спільноту. (підк. автором).

Державний кордон через свою сутність концентрує в собі прояви багатьох видів загроз реальних і можливих, що зобов'язує сприймати їх адекватно рівню національної безпеки, аналізувати та прогнозувати їхні зміни для прийняття рішення щодо протидії. Аналіз оперативної та криміногенної обстановки, що склалася нині на державному кордоні України, свідчать про її непростий і динамічний характер.

Кордони України на Сході і Півночі є доволі прозорою субстанцією. Вони перетворені з колишніх адміністративних в державно-політичні. Західні кордони є такими, як були при СРСР – закритими і міждержавними. Це породжує проблеми для України з точки зору її інтеграції із Західною Європою. Сьогодні Україна перетворилася в транзитну державу для нелегальних мігрантів, що перетинають незахищений кордон між Україною і Росією і крокують через нашу територію з наміром потрапити до західних країн. На західному кордоні наші прикордонники їх затримують і виникають проблеми утримання та депортації мігрантів, кількість яких збільшується. Недостатньо, а то і зовсім не контрольований потік біженців створює сприятливі умови для нелегального транзиту зброї, наркотиків та контрабандних товарів, що окрім пов'язаних із цим безпосередніх небезпек, витворює образ України, як ненадійного партнера та джерела потенційних загроз.

Можна констатувати, що практично всі суміжні з Україною східноєвропейські країни (Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія) удосконалюють свою систему прикордонного та митного контролю, а реформування органів прикордонної охорони спрямовують на поліпшення охорони кордону з Україною. В результаті цих дій практично на всіх ділянках спостерігається посилення вимог до режиму кордону і щільності охорони. З боку ж Росії

та Білорусі відзначаються організаційно-правові заходи щодо зміцнення колективної прикордонної безпеки в межах союзу Росія – Білорусь.

У той же час Україна має цілу низку невирішених проблем з визначенням і забезпеченням охорони своїх державних кордонів. Так, доволі непрості відносини складаються між Румунією і Україною через необхідність вирішення проблем проходження лінії державного кордону по р. Дунай від населеного пункту Парідно до Чорного моря та делімітації континентального шельфу, а також визначення морських економічних зон обох держав у Чорному морі. У цих зонах розташовуються перспективні нафто- і газонасні родовища.

Однак нині особливу занепокоєність викликає стан справ на українсько-російському державному кордоні, протяжність якого тільки по суші складає 1925,8 км. Незважаючи на публічні заяви про необхідність спрощення прикордонних і митних вимог і розвиток добросусідських відносин, Російська Федерація істотно скоригувала свою прикордонну політику щодо України. Це також стосується і білорусько-українського кордону (1084,2 км), оскільки вважається, що Білорусь і РФ мають загальні зовнішні державні кордони. Росією здійснюються заходи, спрямовані на посилення охорони морської ділянки кордону між Україною і Росією. Це створення мережі прикордонних застав на узбережжі Азовського моря, а також посилення контролю за переміщенням українських суден.

Позиція Росії щодо поділу Азовського моря не враховує національних інтересів України. Росія наполягає на визнанні Азовського моря і Керченської протоки внутрішніми водами двох держав. Тому за домовленістю президентів Росії й України в лютому 1998 року прийнято попереднє рішення тимчасово вважати Азовське море і Керченську протоку внутрішнім морем Росії і України.

Залишаються невирішеними проблеми і з українсько-білоруським кордоном. Білорусь відмовляється визнати кордон з Україною до виплати їй Україною боргу, походження якого для України є не зовсім зрозумілим (близько 217 млн. дол.). Фактично ж усі роботи щодо узгодження державного кордону між Україною і Білоруссю завершені і всі спірні питання урегульовані, однак договір про державний кордон з Україною Білорусь підписувати відмовляється.

Затягування вирішення питань з облаштування державних кордонів України, без сумніву, гальмує процес її інтеграції в ЄС і Європу, а також сприяє збільшенню нелегального потоку мігрантів в Україну. Природно, основний потік мігрантів в Україну проникає через російсько-український і білорусько-український кордони. Організують і

контролюють потоки нелегальних мігрантів міжнародні злочинні угруповання. Цей вид бізнесу приносить великі прибутки, ним займаються жителі прикордонних міст і сіл. Кількість нелегальних мігрантів в Україні за останні роки збільшилася більш ніж у 12 разів і досягла 18 тисяч чоловік. Тільки за перші 10 років незалежності українські прикордонники зупинили більше 180 тис. правопорушень, затримали близько 85 тис. нелегальних мігрантів, вилучили 18 тис. одиниць зброї, 2,7 млн. одиниць боєприпасів, 20 т наркотичних речовин і контрабандних товарів на суму в 100 млн. грн. З початку 2001 року виявлено 27 тис. незаконно прибулих в Україну осіб. Дві тисячі нелегалів притягнені до кримінальної відповідальності за участь у здійсненні злочинів.

Нині кількість нелегалів-мігрантів у світі вираховується цифрою 15-20 млн. осіб. Крім того, за даними ООН на 1.01.2001 року нараховувалось близько 21,1 млн. біженців, які вимушені шукати притулку через військові конфлікти, стихійні та інші явища.

Цікаву історичну аналогію можна бачити в наш час. Декілька століть тому Україна захищала Європу від татаро-монгольської навали, що являє собою, за визначенням М. Грушевського, славу і заслугу українського народу перед історією європейської культури, захищеної від потоків кочових орд українським брестером. Тепер Україна знову захищає Європу. Зрозуміло, що ця проблема може бути вирішена тільки спільними зусиллями європейських країн, і позитивні рішення її розв'язання вже приймаються.

Висновки:

1. Європейські і євроатлантичні прагнення України цілком відповідають її геополітичному місцю на континенті, її культурним традиціям, історії і ментальності українського народу. Україна – це древня європейська нація і друга за розміром європейська країна. І історично справедливо визначити її перспективи на майбутнє як рівноправного і достатнього члена об'єднаної Європи.

2. Європейський досвід створення системи безпеки повинен стати орієнтиром для України в визначенні і реалізації національних інтересів українського народу і конкретних кроків держави на шляху інтеграції в європейську та євроатлантичну спільноти.

Будучи складовою євроатлантичної системи безпеки, ми легше і швидше здолаємо перепони на шляху формування відкритої ринкової економіки та середнього класу. Адже неможливо залишатися осередком кланово-бюрократичної системи в цивілізованому конкурентному середовищі.

щі. До того ж інтеграція в євроатлантичну спільноту може дозволити нам позбутися енергетичної залежності від Росії та стати гарантією формування альтернативних шляхів постачання нафти і газу в Україну через балто-чорноморський та транстурецький нафтогони.

3. Нарешті в нашій країні ствердяться демократичні устої, бо первинною умовою для будь-якої країни, яка прагне до ЄС і НАТО, є розвиток демократії, свобода слова, непідконтрольні режиму ЗМІ, безперешкодне функціонування громадських організацій, політичних партій тощо. За такої моделі розвитку стане неможливою узурпація влади, панування в країні волі кланів замість волі народу.

4. Європейські країни теж об'єктивно зацікавлені у тому, щоб Україна якомога швидше інтегрувалася до структур безпеки регіону. Бо, врешті-решт, це дозволить усунути чимало геоекономічних і геополітичних загроз, що постали сьогодні перед євроатлантичною цивілізацією. Адже Україна має досить потужний економічний потенціал, талановитий народ європейської метнальності, професійно підготовлену військовою, промисловою й інтелектуальною еліту. Увійшовши до системи європейської безпеки, наша країна не стане для неї тягарем, а навпаки, посилить її можливості і стабільність в регіоні.

Пропозиції.

1. Внести зміни до закону України «Про основи національної безпеки України», розширивши поняття національної безпеки на всі сторони життєдіяльності українського суспільства від специфічної військової до формування світогляду кожного громадянина України.

2. *Активізувати роботу з інформування громадян.* Громадян, орієнтованих в основному на особисті проблеми, слід переконати, що міжнародні відносини, безпека, зовнішня політика не такі далекі від їхнього буття.

На парламентських слуханнях з проблем співробітництва з НАТО (18 березня 2008 р.) було зроблено висновок, що Державна програма інформування громадян з питань євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 рр. виконувалась незадовільно. Також підкреслювалось, що громадяни України досить критично оцінюють рівень своєї інформованості про НАТО, як організацію колективної безпеки і оборони. За результатами опитування, проведеного в лютому 2008 року, лише 5,4% вважають високим рівень своєї інформованості про Альянс, 33,6% – середнім, 46,8% – низьким, а 10,1% не мають жодної інформації. В той же час, в українському суспільстві існує значний інтерес до НАТО. Половина респондентів ви-

словили зацікавленість у отриманні якомога більшої інформації.

3. *Підняти рівень відкритості у відносинах з країнами Заходу,* прозорість дій органів управління всіх рівнів. Створити механізми взаємообміну фахівцями, щоб колеги з країн НАТО і ЄС могли працювати в відповідних структурах управління разом з нашими урядовцями. Такий досвід уже має місце, наприклад, в управлінні Внутрішніх військ.

4. *Безпека конкретної людини – це не абстракція.* В нашій державі є необхідність створення такої системи безпеки, в якій найвищим пріоритетом повинна бути індивідуальна безпека особистості, реалізація її прав і свобод. Досвід країн НАТО і ЄС свідчить, що пріоритет безпеки людини й громадянина є домінуючим на всіх рівнях організації і управління. Це законодавчо і організаційно закріплено в відповідних нормативних документах, що визначають функції державних органів всіх рівнів.

5. Актуальним і принципово важливим залишається питання щодо реформування сектора безпеки України. Є необхідність на законодавчому рівні ввести це поняття у відповідні документи, виходячи з досвіду європейських країн. Розглядаючи сектор безпеки як структуру в єдності всіх її елементів (силових відомств), визначити характер їх взаємодії, підпорядкування та ефективного функціонування в інтересах кожного громадянина і суспільства в цілому.

6. Реалізація курсу інтеграції в євроатлантичну спільноту не може бути легким і безпроблемним процесом. Вона вимагатиме від усіх органів державної влади та пересічних громадян значної психологічної переорієнтації. Всі наші зрушення у розвитку відносин із НАТО та ЄС – результат копіткової роботи відповідних структур виконавчої, законодавчої гілок влади, громадських організацій. Попри всі особливості внутрішньополітичного життя України, нам надзвичайно важливо не втрачати з поля зору наші європейські і євроатлантичні орієнтири. Адже європейська і євроатлантична інтеграція потрібна нам самим як основа для побудови демократичного суспільства і успішного забезпечення економічних реформ. Розуміння цієї істини всіма патріотичними силами України є однією з найважливіших передумов прогресу нашої держави. Громадську думку відносно НАТО можна змінити в позитивний бік, причому радикально і за порівняно короткий відтинок часу.

7. Просування України в напрямку розбудови правової держави та громадянського суспільства, створення дійових демократичних інститутів об'єктивно потребує розробки і впровадження в соці-

альну практику дійового громадянського контролю над системою національної безпеки країни.

Національна безпека країни є справою всього суспільства, а не лише державних інституцій, які насправді є лише інструментом (хоч і дуже важливим) у його руках. Серед основних суб'єктів громадянського контролю, які повинні представляти інтереси суспільства, можна назвати: парламентські структури, політичні партії та громадські об'єднання, засоби масової інформації, судові інстанції різноманітного рівня, незалежні аналітичні центри й установи та інші неурядові інституції. Суспільство має активно залучатися до здійснення громадянського контролю над національною безпекою в таких основних напрямках:

- зовнішня політика у сфері безпеки (визначення стратегічних пріоритетів політики безпеки та контроль над їх імплементацією, протидія зов-

нішнім загрозам, захист українських громадян та їхніх інтересів за кордоном тощо);

- внутрішньополітичні процеси (визначення стратегії розвитку держави та контроль над її імплементацією, розвиток демократичних процесів, прав і свобод людини, механізмів громадянського суспільства, контроль над ефективністю роботи органів виконавчої влади, у тому числі у сфері безпеки, із запобігання внутрішнім загрозам і конфліктам);

- функціонування, ефективність і рівень здатності військової організації України та силових структур гарантувати стабільний і безпечний розвиток держави, свободи і права громадян в умовах симетричних і несиметричних загроз;

- подолання негативних тенденцій в економічному житті країни (корупція, фінансово-економічні кризи, боргова залежність тощо); кризові явища в екологічній сфері і безпека життєдіяльності.

Список використаних джерел:

1. Зовнішня політика України – 2006: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г.М. Перепелиці. – К.: Стилос, 2007. – 272 с.
2. Ковальова О.О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 340 с.
3. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – С. 4-8.
4. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: Навчальний посібник. – К.: Ін Юре, 2001. – 448 с.
5. Міжнародні відносини і євроатлантична інтеграція України: Підручник / Колектив авторів / – К.: НАОУ, 2005.
6. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива? / За загальною ред. О.І.Соскіна. – Інститут трансформації суспільства, 2007. – 336 с.
7. План дій Україна - ЄС.
8. План дій Україна - НАТО: Конкретні кроки на шляху до добробуту, співробітництва і безпеки: Посібник. – К., 2006. – 146 с.
9. Робочі матеріали IV Всесвітнього форуму українців 18-20 серпня 2006 року. – К., 2006 р.
10. Стратегія і тактика, стан національної безпеки України: Вип. 35 / За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н. В.П. Горбуліна. – К., 2006. – 366 с.
11. Сучасні міжнародні відносини і перспективи інтеграції України в євроатлантичну спільноту: Підручник / Колектив авторів / - К.: Індрук, 2007. -300 с.
12. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства / За ред. К.М. Перепелиці. - К.: Стилос, 2004.-С. 167-232.